

Základní pedagogické pojmy

- v pedagogické vědě rozlišujeme poměrně velký počet základních pedagogických pojmů
- jejich definice nemusí být vždy ujasněná
- liší se dle autorů i zdrojů

abstrakt – stručný výtah z primárního informačního pramene, který popisuje podstatné složky jeho obsahu

adaptace – proces přizpůsobení se něčemu, např. sociálním podmínkám

agogika – souhrnný výraz pro termíny andragogika a gerontagogika

alternativní škola - všechny druhy škol (soukromé, veřejné, státní), které se odlišují od hlavního proudu standardních škol určité vzdělávací soustavy (Waldorfská škola, Daltonska soustava, Montessori pedagogika, Jenský plán, Pracovní škola Celestina Freineta, Winnetská soustava, Zdravá škola, Začít spolu, Step by step, Škola bez ročníku, Cestující školy)

andragogika – výchova a vzdělávání jedinců v ekonomicky produktivním věku (celoživotní vzdělávání)

anticipace – chování založené na očekávání nějakého jevu nebo skutečnosti vede často k tomu, že tento jev nebo skutečnost opravdu nastane; předjímání, předcházení nějakého jevu

aprobace - způsobilost učitele vyučovat na určitém stupni nebo typu školy či určitým vyučovacím předmětům, většinou získaná v průběhu pedagogické praxe a práce na základní škole

autoedukace – sebevýchova, jedinec sám stanovuje cíle, vybírá učivo, volí metody, motivuje sám sebe, řídí a kontroluje sám sebe; součástí automotivace, autodiagnostika, autodidaxe, schopnost koncipovat svůj další rozvoj, konzultační a poradenská služba a možnost uplatnění dosahovaných výsledků

Bílá kniha - název pro základní koncepční a programový dokument v oblasti vzdělávací politiky formulovaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy

Bloomova taxonomie cílů – hierarchicky uspořádaný systém poznávacích (kognitivních) cílů výuky; rozlišuje šest kategorií cílů a k nim klíčových sloves pro správnou formulaci cílů – znalosti, porozumění, aplikace, analýza, syntéza a hodnotící posouzení

cíle výchovy – ucelená představa, ideál, předpokládaných a žádoucích vlastností člověka, které lze získat výchovou; základní dělení na kognitivní, psychomotorické a afektivní výukové cíle

činitelé výchovy – faktory, které pozitivně či negativně ovlivňují výchovně-vzdělávací proces; rozlišujeme tři činitele pedagoga, vychovávaného jedince a výchovně vzdělávací prostředky

dedukce – je proces usuzování, ve kterém se od předpokladů (premis) dochází k závěru z těchto předpokladů vyplývajících, přičemž odvozování je jisté, nikoliv jen pravděpodobné

didaktika – jedna ze základních pedagogických disciplín zabývající se teorií vyučování

diferenciace – rozdělení žáků do skupin podle úrovně nějakého měřítka (např. schopnosti, znalosti)

disertace – písemná vědecká práce vyžadovaná jako součást požadavků k získání akademického titulu či vědecké hodnosti

dramatická výchova – učení přímým prožitkem a vlastní zkušeností v jednání, nabývání životní zkušenosti společným řešením problému (situace) nejen intelektem, ale i intuicí, a to se zapojením těla a emocí; využívání prvků dramatizace ve výchově a vzdělávání

edukace – jakákoliv situace za účasti lidských subjektů při nichž probíhá nějaký edukační proces, dochází tedy k nějakému druhu učení; chápána jako proces sjednocující výchovu a vzdělávání

edukátor – výchovný činitel, který v průběhu edukace předává informace, učí; ve výchovně-vzdělávacím procesu většinou pedagog, učitel, rodič, vychovatel

edukant - výchovný činitel, který v průběhu edukace přijímá předávané informace, učí se; většinou žák, dítě, dospělý

edukační konstrukty – všechny teorie, modely, plány; normující a hodnotící; většinou teoretické „výrobky“ pedagogiky

edukační procesy – činnosti lidí při nichž se nějaký subjekt učí a jiný subjekt mu toto učení zprostředkovává

edukační prostředí – jakékoliv prostředí v němž probíhá nějaký řízený proces učení

edukační realita – jakýkoliv úsek objektivní skutečnosti, v níž probíhají nějaké edukační procesy (prostředí rodiny, školy, sportovního klubu ad.)

ekologická výchova – výchova k ochraně životního prostředí, k tvorbě takových podmínek života lidí, které neohrožují přírodu, živočichy a zvířata a nedevastují přírodní zdroje

e-learning – různé druhy učení podporovaného počítačem, zpravidla s využitím moderních technologických prostředků, především CD-ROM, internet, interaktivní osnovy

enkulturace – proces, jehož prostřednictvím si jedinec v průběhu svého života osvojuje kulturu dané společnosti

etapy výchovy – souslednost postupů a činností uplatňovaných v samotném výchovně-vzdělávacím procesu, má celkem pět fází - počáteční pedagogická diagnóza → pedagogická analýza obsahu výchovy → pedagogické projektování a motivace → regulace učení žáka → výsledná, výstupní diagnóza

evaluace – hodnocení výsledků a fungování škol, VVP na základě přesných ukazatelů a procedur monitorování

formativní hodnocení – hodnocení průběžné, jehož cílem je získat informace o průběhu procesu, jevu, o aktuálním stavu, momentální výkonnosti

formy výchovy – prostředky, způsob organizace výuky vztahující se k uspořádání prostředí, způsobům organizace činností učitele a žáků; rozlišujeme školní, mimoškolní, rodinnou a sebevýchovu

frontální vyučování – tradiční způsob vyučování v němž učitel pracuje hromadně se všemi žáky ve třídě jednou společnou formou

funkcionální působení – nezáměrné působení v průběhu výchovně-vzdělávacího procesu (edukace); ovlivňování vhodně adaptovaným pedagogickým prostředím

gerontagogika – obor pedagogiky zabývající se vzděláváním a učením lidí v ekonomicky postaktivním věku, univerzita třetího věku

habilitace – dosažení nebo udělení práva přednášet na vysoké škole jako docent

heteroedukace – výchova jednoho nebo více jedinců jiným jedincem, pedagogem (učitelem, rodičem, vychovatelem, vedoucím kroužku)

hominizace – zlidšťování

indukce – uplatňovaná zejména ve výzkumech, badatel nejdříve pozoruje a teprve poté formuluje na základě zjištěných výsledků, tedy způsob úsudku od konkrétních případů k obecnému zákonu

inovativní školy – škola v níž se uplatňují některé inovace ve vzdělávání, odlišnosti od standardních vzdělávacích obsahů, forem učení a vyučování, hodnocení výkonu žáků a vztahů mezi učiteli a žáky

inteligence – soubor dispozic umožňujících řešit problémy; vícesložková mentální kapacita

intencionální působení – záměrné působení, plánované, se stanoveným cílem, obsahem, v organizovaných podmínkách; za bezprostředního působení pedagoga

interakce – vzájemné působení jedinců, skupin, velkých společenství na sebe navzájem, jež může mít nejrůznější formy – od pasivního přizpůsobování se integrujících subjektů až po záměrné ovlivňování a manipulování jedněch subjektů jinými

interiorizace – zvnitřňování, začleňování myšlenek, postojů, norem do psychiky jednotlivce

klasifikace – forma hodnocení vzdělávacích výsledků a chování žáka, vyjádřená kvantitativně hodnotícím stupněm nebo verbálně hodnotícími výroky

klíčové kompetence – soubor požadavků na vzdělávání, zahrnující podstatné vědomosti, dovednosti a schopnosti univerzálně použitelné v běžných pracovních a životních situacích

kompetence učitele – soubor profesních dovedností a dispozic, kterými má být vybaven učitel, aby mohl efektivně vykonávat své povolání

kompetence žáka – cílem školního vzdělávání mladé generace není jen osvojování poznatků a dovedností, ale i vytváření způsobilostí přesahující do mimoškolního prostředí

komunikace – sdělování, dorozumívání mezi lidmi

kurikulum – vzdělávací program, projekt, plán; průběh studia a jeho obsah; obsah veškeré zkušenosti, kterou žáci získávají ve škole, její plánování a hodnocení

kvalifikace – způsobilost pro vykonávání určitého povolání nebo pro sjednaný druh pracovní činnosti

kvalitativní výzkum – druh výzkumného postupu, důraz kladen na výklad zkoumaných jevů očima samotných aktérů, produktem detailní popis jednotlivých případů, typické metody pozorování, rozhovor, případová studie

kvantitativní výzkum – druh výzkumného postupu, cílem je objasňování jevů na základě vědecké teorie, nálezy musí při prezentaci splňovat požadavky reliability, validity a reprezentativnosti, typické metody dotazník, pokus

malotřídní škola – škola, v níž jsou žáci dvou či více ročníků vyučováni ve společné učebně

mastery learning – zvládající učení – každý jedinec bez ohledu na vrozené vlastnosti má možnost zvládnout stejné množství látky pokud mu k tomu je poskytnut dostatek prostoru a času (individuální hledisko)

metody pedagogického výzkumu – rozlišujeme je dle využitých postupů (kvalitativních nebo kvantitativních), konkrétními metodami jsou např. dotazník, anketa, pozorování, experiment

MŠMT ČR – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, základní řídicí a výkonný orgán státní správy zabývající se školstvím

obecná pedagogika – součást pedagogické vědy, zabývající se explanací základních jevů a procesů edukační reality, formulací teoretických modelů těchto jevů a procesů

pedagog – učitel, v různých typech a stupních školy; teoretický pedagog, odborník v pedagogické vědě

pedagogická dokumentace – soubor legislativně předepsaných dokumentů, které stanovují podmínky a pravidla fungování vzdělávacích institucí a výchovných zařízení

pedagogická evaluace – zjišťování, porovnávání a vysvětlování dat charakterizujících stav, kvalitu, fungování, efektivnost škol, částí nebo celku vzdělávacího systému

pedagogický výzkum – vědecká činnost zaměřená na systematický popis, analýzu a objasňování edukační reality; empirický (praktický) výzkum a teoretický výzkum

pedagogika – věda a výzkum zabývající se vzděláváním a výchovou v nejrůznějších sférách života společnosti

pedagogická teleologie – jedna ze základních pedagogických disciplín zabývající se problematikou výchovných cílů; účelovost v oblasti pedagogických věd, názor o účelnosti vývojových procesů, které se uplatňují ve výchovně-vzdělávacím procesu

- pedagogická propedeutika** – pedagogická disciplína zabývající se přípravou, všeobecná příprava ke studiu určitého oboru, často ve formě úvodního kurzu na vysokých školách
- pedagogické principy** – nejobecnější požadavky (normy) optimalizující výchovně-vzdělávací činnost, výchovně-vzdělávací zásady
- pedagogicky adaptované prostředí** – pedagogicky změněné či přizpůsobené prostředí, většinou školní
- pedeutologie** – pedagogická disciplína zabývající se problematikou učitelské profese, nauka o učiteli
- personalizace** – proces stávání se osobností
- podmínky výchovy** – soubor činitelů, které ovlivňují průběh a výsledky vyučovací činnosti učitele; rozlišujeme podmínky vnitřní a vnější
- povinná školní docházka** – začíná podle zákona počátkem školního roku, který následuje po dni, kdy dítě dovrší šestý rok věku
- prevence** – soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům, zejména onemocnění, poškození, sociálně-patologickým jevům; rozlišujeme primární prevenci (celá populace), sekundární (rizikové skupiny a jednotlivci) a terciární (minimalizování následků nebo pokračování nežádoucích jevů)
- primární pedagogika** – pedagogické a jiné disciplíny zabývající se primární školou a zejména přípravou učitelů pro tento stupeň školy; obor studia učitelství na vysokých školách
- princip komplementarity** – princip metodologie vědy, který tvrdí, že různost, zdánlivá protikladnost a neslučitelnost výpovědí o předmětu výzkumu, neznamena nutně chybnost některých z nich, ale naopak teprve tehdy, když bereme v úvahu tato komplementární tvrzení, jsme schopni postihnout jevy v jejich složitosti a celistvosti
- prostředky výchovy** – předměty, vlastnosti, vztahy i procesy, kterých subjekt ve výchovně-vzdělávacím procesu využívá, aby dosáhl svého cíle; zařazuje se vyučování, pedagogicky adaptované prostředí, sdělovací prostředky, práce, hra, umění, sport a kolektiv
- předškolní pedagogika** – preprimární pedagogika, vědní obor, který se zabývá teorií a praxí výchovy a vývoje dětí v předškolním věku v rodině a zvláště v zařízeních předškolní výchovy
- případová studie** – výzkumná metoda v empirickém pedagogickém výzkumu, při níž je zkoumání podroben jednotlivý případ; je detailně popsán a vysvětlován
- psychodidaktika** – interdisciplinární teorie propojující přístupy a poznatky obecné didaktiky, psychologie učení, kognitivní psychologie vědění a další
- psychohygienu** – interdisciplinární obor vycházející z poznatků medicíny, psychologie, filozofie a další
- rámcový vzdělávací program** – RVP, kurikulární dokument vymezující cílové zaměření vzdělávání na daném stupni / pro daný obor vzdělávání a očekávané výstupy
- reformní pedagogika** – souhrnné označení pro různé teoretické koncepce a praktické snahy vytvářející modely alternativního a inovativního školství
- rekvalifikace** – změna dosavadní kvalifikace uchazeče o zaměstnání, kterou je potřebné zajistit předáním nových znalostí a dovedností teoretickou nebo praktickou přípravou
- reedukace** – speciálně-pedagogické metody, kterými se zlepšuje výkonnost v oblasti postižené funkce
- reliabilita** – vyjadřuje pomocí statistických metod stabilitu, spolehlivost, předpověditelnost; stálost a přesnost; relativní nepřítomnost náhodných, nepravidelných chyb

rysy výchovy – základní rysy výchovně-vzdělávacího procesu; výchova musí být permanentně orientovaná, mnohostranná a univerzální

skryté kurikulum – zkušenosti žáků v reálném životě školy, které nejsou postižitelné ve vzdělávacích programech a ve formálním kurikulu

socializace – celoživotní proces, v jehož průběhu si jedinec osvojuje specificky lidské formy chování a jednání, jazyk, poznatky, hodnoty, kulturu a začleňuje se tak díky tomu do společnosti

sociální učení – učení, které se uskutečňuje v sociálních situacích, v interakci s jinými lidmi

speciální pedagogika – vědní obor, který se zabývá teorií a praxí rozvoje, výchovy a vzdělávání jedinců postižených různými nedostatky tělesnými, smyslovými, duševními nebo poruchami chování

speciálněpedagogická centra – SPC, školské zařízení, které zabezpečuje pedagogickou a psychologickou péči dětem a žákům se zdravotním postižením

specifické vývojové poruchy učení – SVPU, heterogenní skupina poruch, které se projevují obtížemi při nabývání a užívání dovedností, jako mluvení, porozumění mluvené řeči, čtení, psaní, počítání, poruchy soustředění

standarty – soubor základních dokumentů, kterými se má řídit odpovídající instituce; Standard středoškolského odborného vzdělávání, Standard základního vzdělávání

struktura pedagogiky – dělení pedagogiky na různé pedagogické disciplíny dle několika hledisek (vývojové hledisko, systematické hledisko, srovnávací hledisko, obecně pedagogické hledisko a diferenciální hledisko)

systémové pojetí výchovy – je založeno na co nejkompexnějším pojetí světa, mnohostrannost a začlenění do sociálně přírodních a antropologických souvislostí

školní didaktika – didaktická teorie, která je zaměřena na problematiku vyučování a učení v určitém druhu či stupni školy

školní edukace - souhrnně pokrývá jak výchovu, tak vzdělávání v pojetí standardní pedagogické teorie

školní etnografie – odvětví pedagogického kvalitativního výzkumu, které se zabývá popisem a vysvětlováním prostředí školy, života dětí a učitelů v něm

školní vzdělávací program – ŠVP,

trest – jedna z forem negativního působení na žáka ve škole i doma; záměrně navozený následek toho, že žák špatně splnil nebo nesplnil uložené požadavky

učební styl – individuální způsob osvojování poznatků s respektováním vnitřních a vnějších podmínek

učební osnovy – normativní pedagogické dokumenty stanovující cíle, vymezující obsah, rozsah, posloupnost a distribuci učiva vyučovacích předmětů do jednotlivých ročníků a časových úseků vyučování

učební plán – normativní pedagogický dokument, konkretizující obsah vzdělávání a jeho organizační rámec na určitém stupni / typu školy; vymezuje soubor vyučovacích předmětů, časové dotace a zařazení předmětů do ročníků

učebnice – druh knižní publikace uzpůsobené k didaktické komunikaci (mezi vychovávaným jedincem a pedagogem) svým obsahem a strukturou

učení – psychický proces, který v jednotě tělesných a duševních předpokladů je rozhodujícím faktorem v adaptaci člověka na jeho přírodní i společenské prostředí v rozvoji jeho osobnosti a ve stále zdokonalovaném zvládnutí a organizaci podmínek jeho individuální a společenské existence

učivo – věcný obsah učení, učební látka a zahrnuje souhrn vědomostí a dovedností, které si má žák osvojit, získat je a dokázat je použít v normálním životě

validita – základní požadavek empirických měření zaměřený na problematiku skutečného měření měřených jevů; je vyjádřena otázkou: Měříme skutečně to, co zamýšlíme zkoumat, a ne něco jiného?

- výchova** – činnost, která ve společnosti zajišťuje předávání „duchovního majetku“ z generace na generaci; je hlavní složkou procesu socializace (= lidský jedinec se v průběhu života zespolečenšťuje); záměrné působení na osobnost jedince s cílem dosáhnout změn v různých složkách osobnosti
- výchova přímá** – intencionální, za bezprostředního pedagogova působení na jedince
- výchova nepřímá** – funkcionální, ovlivňování rozvoje osobnosti vhodně adaptovaným prostředím
- výchova v užším slova smyslu** – pojetí výchovy z hlediska jejích jednotlivých složek výchovně-vzdělávacího procesu
- výchova v širším slova smyslu** – obecně zahrnující všechny složky a specifika edukace
- výchovné metody** – způsob jakým je ve výchovně-vzdělávacím procesu dosahováno určitých cílů; dělíme je na metody výchovné, vyučovací a vědecko-výzkumné
- vyučování** – druh lidské činnosti spočívající v interakci učitele a žáků, jejímž základem je záměrné působení na žáky tak, aby u nich docházelo k učení
- výzkum** – obecný pojem zastřešující všechny druhy zjišťovacích postupů uplatňovaných v pedagogice, např. akční, empirický, kvalitativní, kvantitativní, teoretický, praktický
- vzdělání** – specifická edukace, která je obvykle dlouhodobá a institucionalizovaná, realizují ji profesionální edukátoři a je obvykle legislativně vymezena co do svého průběhu a produktu
- vzdělávání** – proces záměrného a organizovaného osvojování poznatků, dovedností, postojů aj., typicky realizovaný prostřednictvím školního vyučování
- vzdělávací cíle** – výroky, které vyjadřují záměry vzdělávání a účely, k nimž má vzdělávání směřovat
- vzdělávací program** – kurikulární dokument, který vymezuje komplexním způsobem koncepci, cíle, obsah vzdělávání v určitém stupni či druhu škol
- vzdělávací standardy** – povinné požadavky, které musí splnit žáci na určitém stupni školy v určitém ročníku

Literatura : BLÍŽKOVSKÝ, B. *Systémová pedagogika pro studium a tvůrčí praxi*. Ostrava : Amosium servis, 1992.
 JŮVA, V. sen. a jun. *Úvod do pedagogiky*. Brno : Paido, 1999.
 POSPÍŠIL, R., VLČKOVÁ, K. *Úvod do pedagogiky*. ELPORTÁL, Brno : MU Brno, 2006. s. 88. ISSN 1802-128X. <https://is.muni.cz/auth/elportal/studovna.pl>.
 PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 1997.
 PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3. rozšířené vydání. Praha : Portál, 2001.
 SVOBODOVÁ, J., ŠMAHELOVÁ, B. *Kapitoly z obecné pedagogiky*. Brno : MSD, 2007.